

Rafał Jankowski

<https://orcid.org/0000-0001-7634-9565>

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa

PROTOKÓŁ SEKCJI ZWŁOK KRÓLEWICZA KONSTANTEGO WŁADYSŁAWA SOBIESKIEGO Z 1726 ROKU*

Dawne protokoły sekcji zwłok należą do niezwykle rzadkich zabytków historii medycyny w Polsce. Najciekawsze z nich opisują zwłoki znanych osób¹, do których należał królewicz Konstanty Władysław Sobieski, zmarły 22 VII 1726 r. w swych dobrach na zamku w Żółkwi. Był ulubieńcem ojca, którego też — jak pisali o nim współczesni — bardzo przypominał. Z tego względu interesujące dla historyków medycyny może być porównanie znanej już sekcji zwłok Jana Sobieskiego² z nieznaną dotąd sekcją zwłok jego syna. *Nota bene*, w 2017 r. Rafał Górny przypomniał, a zarazem na nowo odkrył drugi egzemplarz protokołu³ sekcji zwłok Jana Sobieskiego⁴.

---

* Dziękuję Jarosławowi Zawadzkiemu z AGAD za wskazanie i zainteresowanie źródłem.

¹ Zob. S. Augusiewicz, *Śmierć Bogusława Radziwiłła — relacja o zdarzeniu i protokół sekcji zwłok z 1670* [w:] *Z dziejów kultury czasów nowożytnych. Wybór tekstów źródłowych*, red. M.E. Kowalczyk, Toruń, 2009, s. 157–175; tenże, *Смерць і пахаванне намесніка Пруцыі Багуслава Радзівіла*, „Arche”, 6(139), чэрвень 2015, с. 253–271.

² L. Glatman, *Skon Jana III. Szkic historyczny* [w:] *Opowieści i wspominki historyczne. Serya I*, Kraków 1895, s. 149–152; F. Giedroyc, *Przyczynek do dziejów medycyny w Polsce. Ekspertyza lekarska w dawnych sądach polskich (do końca XVIII stulecia)*, Warszawa 1896, s. 15–17; W. Nowicki, *Sekcja zwłok króla Jana III*, „Przegląd Lekarski”, t. 47, 1908, nr 41, s. 524; nr 42, s. 534 (tłum. T. Trzcziński); W. Ziembicki, *Nieznana relacja o śmierci Jana III*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 47, 1933, s. 218; L. Sługocki, *Sekcja zwłok króla Jana III Sobieskiego*, Łódź 2004, s. 16–18.

³ AGAD, Zbiór z Muzeum Narodowego, sygn. 320, s. 2–5; na s. 1 informacja: „Dar Hieronim Wilder 26 XI 1933”. Być może jest to zaginiony egzemplarz kopii protokołu sekcji zwłok króla kupiony na aukcji w Monachium przez Mathiasa Bersohna (1824–1908), warszawskiego bankiera i historyka amatora, który miał znajdować się rzekomo w Bibliotece Krasińskich w Warszawie i spłonąć wraz z całą biblioteką na Okólniku podczas powstania warszawskiego w 1944 r. L. Sługocki, *Sekcja*, s. 6–7, 46–48, 62–63.

⁴ R. Górny, Położono przed nami lekarzami zwłoki najjaśniejszego króla — zaginiona kopia protokołu sekcji zwłok Jana III Sobieskiego, <https://www.facebook.com/notes/805228040267811/> [dostęp: 2021–03–15]; zob. W. Nowicki, *Sekcja zwłok króla Jana III*, „Przegląd Lekarski”, t. 47, 1908, nr 41, s. 524; nr 42, s. 534; L. Sługocki, *Sekcja*, *passim*.

Jan Sobieski (1629–1696) miał z Marią Kazimiერą d'Arquien (1641–1716), 1va Zamoyską, czterech synów: Jakuba Ludwika (1667–1737), Aleksandra Benedykta (1677–1714), Konstantego Władysława (1680–1726) i zmarłego w dzieciństwie Jana (1682–1685)⁵ oraz cztery córki: Teresę Teofilę (ur. i zm. XI 1670), Adelajdę Ludwikę (1672–1677), Marię Teresę (1673–1675) i Teresę Kunegundę (1676–1730), księżnę bawarską⁶.

Stan zdrowia magnaterii w Rzeczypospolitej w 1. połowie XVIII w. był na ogół zły, a z czasem ulegał stałemu pogorszeniu. Ukazują to m.in. materiały genalogiczne, diariusze, korespondencja, relacje cudzoziemców, publicystyka polityczna, druki dewocyjne, rozprawy medyczne, opinie lekarskie, recepty i rachunki apteczne, materiały ikonograficzne (przede wszystkim realistyczne malarstwo portretowe) oraz protokoły sekcji złok. Przyczyną pogorszającego się biologicznego stanu magnaterii były: niehigieniczny tryb życia (próżniactwo, ciągłe ucztowanie, pijaństwo, hazard, rozpusta), wysoka zapadalność na choroby weneryczne, obciążenia genetyczne nasilane przez częste małżeństwa krewniacze⁷. Ważnym czynnikiem był też niski poziom ówczesnej medycyny⁸, która nie była w stanie ustalić przyczyn i zwalczyć źródeł występujących schorzeń⁹.

Według Bernarda O'Connora, lekarza nadwornego króla Jana III Sobieskiego, znajomość medycyny w Rzeczypospolitej w końcu XVII w. była „wielce niedoskonała”. Większość lekarzy i aptekarzy to obcokrajowcy, głównie Francuzi, Włosi i Niemcy. Wśród „Polaków nie ma prawie nikogo, kto byłby wykształcony w tej profesji”. Ich wiedza o najnowszych odkryciach medycyny polegała głównie na znajomości nazwisk autorów najważniejszych opracowań. Zdaniem tego irlandzkiego lekarza i przyrodnika „nie byli rozeznani w anatomii” i nie

⁵ Zob. J. Poraziński, *Sobieski Aleksander Benedykt Stanisław* [w:] *Polski słownik bibliograficzny* (dalej: PSB), t. 39, Warszawa–Kraków 2000, s. 481–483; tenże, *Sobieski Jakub Ludwik* [w:] PSB, t. 39, s. 490–496; tenże, *Sobieski Konstanty Władysław* [w:] PSB, t. 39, s. 499–502; W. Roszkowska, *Konstanty Sobieski król-wicz polski* [w:] *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego* („Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 726, Historia XLVII), red. K. Matwijowski, Wrocław 1984, s. 127–165; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie — Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011.

⁶ T. Korzon, *Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, t. 1, Kraków 1898, s. 581–584 i tabl. 1–8; M. Sobieraj, *Potomstwo Jana i Marii Kazimiery Sobieskich w świetle źródeł zakonnych*, „Roczniki Humanistyczne” (Historia), t. 34, 1986, z. 2, s. 429–434; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 25–45; tejże, *Narodziny i śmierć dzieci w rodzinie Sobieskich* [w:] *Między barokiem a oświeceniem. Radość i troska dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2006, s. 276–277, 279, 283–288.

⁷ Np. Jan Sobieski był spokrewniony z rodziną Herburtów, zarówno od strony ojca, jak i matki. O. Forst de Battaglia, *Ze studjów genealogicznych nad epoką Jana III Sobieskiego*, „Miesięcznik Heraldyczny”, t. 12, 1933, s. 133–135, 138.

⁸ Przykładem może być spis rzeczy pozostawionych po śmierci Jana Lederera, lekarza z Żółkwi, spisany 16 VIII 1743 r. Była w nim tylko jedna książka z recepturami medycznymi oraz przyrządy chirurgiczne. AGAD, AR, dz. XXIX, nr 323, s. 5. Nie dziwi więc, że król-wicz Konstanty Władysław Sobieski sprowadzał lekarzy ze Lwowa.

⁹ Zob. Z. Kuchowicz, *Spoleczne konsekwencje postępującej degeneracji możnowładztwa polskiego w XVII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 76, 1969, z. 1, s. 21–42; tenże, *Jeszcze o zdrowiu i niezdroziu magnatów XVII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 77, 1970, z. 2, s. 394–402; E. Rostworowski, *Zdrowie i niezdrowie polskich magnatów XVI–XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 76, 1969, z. 4, s. 865–885; J. Węglorz, *Zdrowie, choroba i lecznictwo w społeczeństwie Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Toruń 2015.

potrafiliby nawet we właściwy sposób korzystać z lekarstw¹⁰. Przyjrzyjmy się stanowi zdrowia Konstantego Władysława Sobieskiego oraz jego braci, a także ich rodziców, ze względu na ewentualne obciążenia genetyczne mające wpływ na stan zdrowia synów.

Kilka popularnonaukowych artykułów mówiących o zdrowiu i lekarzach działających na dworze króla Jana III i jego żony Marysienki Sobieskiej opublikowała Hanna Widacka¹¹. Na temat chorób królewiczów Sobieskich wypowiedziała się też Aleksandra Skrzypietż¹². Według niej ich źródłem było uwięzienie królewiczów w latach 1704–1706, co stało się z rozkazu króla Augusta II, który nakazał osadzić pretendentów do tronu najpierw w twierdzy Pleissenburg pod Lipskiem, a później w twierdzy Königstein. Pobyt w nich królewicze Jakub Ludwik i Konstanty Władysław Sobiescy przyplacili zdrowiem. Cierpieli na szkorbut, na co wskazywały ciemne i zakrwawione dziąsła, ogólne osłabienie i najpewniej reumatyzm, gdyż starszy z nich musiał chodzić o lasce. U Jakuba Ludwika na całym ciele pojawiły się czerwone plamy. Z pewnością dopadła ich też depresja, a przynajmniej zaburzenia emocjonalne. W 1704 r. bracia poróżnili się i Jakub przestał z Konstantym rozmawiać. Prosił też nadzorców, by mógł przebywać osobno. Ich zdrowiu z pewnością nie pomagały też częste posty, którym się poddawali, ignorując ostrzeżenia lekarzy i rady spowiednika. Starszy z braci załamał się psychicznie. Przekazy źródłowe mówią o nieco lepszym stanie fizycznym młodszego z nich, mimo fatalnych warunków, w jakich obaj byli przetrzymywani. Przez cały okres uwięzienia szkodziła im wszechobecna wilgoć, tak w pierwszym, jak i drugim miejscu odosobnienia, choć może w mniejszym stopniu w tej drugiej lokalizacji. Królewicze w akcie protestu wobec uwięzienia przywdziali stroje pokutne, a Jakub Ludwik dodatkowo zapaścił brodę. Starszy królewicz popadał w melancholię, a młodszy zawsze był pełen optymizmu¹³.

Nazbyt obfite, a zarazem tłuste i tuczące pożywienie powodowało otyłość magnatów, a ta z kolei stała się przyczyną rozmaitych chorób. Fakt ten dostrzegali Jan III Sobieski.

Chudemu — powiadał — poprawić się jest zdrowie, ale tłustemu tysiąc okazji do złego zdrowia¹⁴.

---

¹⁰ B. O'Connor, *Historia Polski*, tłum. W. Duży, T. Falkowski, P. Hanczewski, K. Pękacka-Falkowska, red. P. Hanczewski, Wilanów 2012, s. 213–214, 569, 575.

¹¹ Teksty ukazały się na stronie internetowej Pasaż wiedzy Muzeum Pałacu króla Jana III w Wilanowie; zob. H. Widacka, Dolegliwości zdrowia Jana III Sobieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/dolegliwosci_zdrowotne_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15]; tejsze, Lekarze Jana III Sobieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/lekarze_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15]; tejsze, Bernard O'Connor — lekarz Jana III Sobieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/bernard_o_connor_lekarz_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15]; tejsze, Zdrowie i niezdrowie królowej Marysienki, http://www.wilanow-palac.pl/zdrowie_i_niezdrowie_krolowej_marysienki.html [dostęp: 2021-03-15]; zob. P. Hanczewski, *Bernard O'Connor (Connor) i jego The History of Poland* [w:] B. O'Connor, *Historia Polski*, s. 11, 14–17.

¹² A. Skrzypietż, Konstanty Władysław Sobieski, http://www.wilanow-palac.pl/konstanty_wladyslaw_sobieski.html [dostęp: 2021-03-15].

¹³ A. Skrzypietż, *Jakub Sobieski*, Poznań 2015, s. 270–272; tejsze, *Królewscy synowie*, s. 435–438.

¹⁴ Cyt. za: W. Ziembicki, *Zdrowie i niezdrowie*, s. 11

Gorzej, gdy otyłość łączyła się z nadużywaniem mocnych alkoholi i próżniaczym trybem życia. Wszystko to sprzyjało chorobom układu pokarmowego. W źródłach dość często padają nazwy chorób, na które zapadł królewicz. Najczęściej przewija się podagra i chiragra. Podagra to choroba metaboliczna, której istotą jest specyficzny stan zapalny tkanek słabo unaczynionych, najczęściej stawu śródstopno-paliczkowego palucha. Przyczyną jest hiperurykemia, czyli nadmiar kwasu moczowego we krwi. Kwas moczowy jest produkowany przez organizm chorego ponad miarę lub niedostatecznie wydalany przez nerki, a następnie odkładany w tkankach i stawach. Nadmierna produkcja kwasu moczowego przez organizm może być wynikiem uwarunkowań genetycznych lub brakiem enzymu biorącego udział w dalszych przemianach tego związku. Przyczyną mogą być także choroby rozrostowe szpiku kostnego lub łuszczyca. Z kolei do upośledzenia wydalania kwasu moczowego przez nerki przyczyniają się choroby tego narządu (np. kłębuszkowe zapalenie nerek). Z sekcji zwłok wynika, że u Konstantego Władysława Sobieskiego „lewa nerka prawie cała skamieniała, w której kamień jeden znalazł się wielkości jaja gołębiego”, a „żyła nerkowa całkowicie wypełniona kamieniem”.

Do nagromadzenia się kwasu moczowego w organizmie dochodzi najczęściej w wyniku niewłaściwej diety, bogatej w puryny, których źródłem jest przede wszystkim alkohol i czerwone mięso oraz niezdrowego, głównie siedzącego trybu życia¹⁵, który sprzyja spowolnieniu przemiany materii, a co za tym idzie, zatrzymaniu kwasu moczowego w organizmie. Objawy podagry to nagły, intensywny ból, który nasila się i po pewnym czasie staje się trudny do zniesienia, zaczerwienie i obrzęki chorego miejsca oraz rozgrzanie miejsca zmienionego zapalnie. Ich występowanie spowodowane jest przez guzki dnawe, które odkładają się w tkankach unaczynionych, takich jak stawy, ścięgna czy więzadła. Innymi niecharakterystycznymi objawami choroby jest podwyższona temperatura i dreszcze. Każdy kolejny nawrót choroby trwa coraz dłużej, a okresy między napadami są coraz krótsze. Podagra jest chorobą nieuleczalną, dlatego stosuje się tylko leczenie objawowe, łagodzące dokuczliwe objawy. Najczęściej zalecana jest zmiana diety na ubogą w tłuszcze i białka oraz wyeliminowanie spożycia alkoholu. Sądząc po wyglądzie wątroby królewicza („wątroba bardzo przyrosła i bardzo wielka i ciężaru wielkiego”), nie stosował się do tych zaleceń. Niewskazane jest też przebywanie w niskiej temperaturze, czego doświadczył Konstanty Władysław w trakcie uwięzienia. Chory nie powinien podejmować wysiłku fizycznego. Ważne jest też utrzymanie prawidłowej masy ciała, co było bardzo trudne dla magnata („w wielu częściach ciała extraordinaryjnie tłustość wielka, ciężka i dokuczliwa”, „nerka prawa zbyt dużą ilością obwiniona, w mięsie zbyt mała”, „tłustość na sercu okrutnie wielka”). Na podagrę cierpieli zazwyczaj mężczyźni. W tym czasie na tę samą chorobę („podagrę i chiragę”) cierpiał Michał Serwacy Wiśniowiecki (1680–1744), wojewoda wileński i kanclerz wielki

---

¹⁵ Kaloryczność codziennego magnackiego menu przekraczała wielokrotnie normy. Do tego dochodziło opilstwo i ograniczenie aktywności fizycznej. W rezultacie magnaci tracili sprawność fizyczną, gnuśnieli i chorobliwie tyli. W. Czapliński, J. Długosz, *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa 1976, s. 113–128; Z. Kuchowicz, *Człowiek polskiego baroku*, Łódź 1992, s. 28–38, 43–51, 93–94; tenże, *Wpływ odżywiania na stan zdrowotny społeczeństwa polskiego w XVIII wieku*, Łódź 1966, s. 147–172, 208–231.

litewski¹⁶. Jak zauważył Samuel Bogumił Linde „Podagra bardziéy ludziom dostatnim niż ubogim przypada”¹⁷. W przypadku odkładania się kryształów kwasu moczowego w okolicach kciuka, palców rąk czy nadgarstka, można mówić o chiragraze (gośćcu), która z pewnością występowała u królewicza Konstantego Władysława. Postęp choroby widać m.in. w charakterze pisma, z czasem (od ok. 1716 r.) coraz rzadziej pisał własnoręcznie całe listy, ograniczając się do ich podpisywania¹⁸.

Z opisów źródłowych wynika, że jest to też choroba na którą cierpiał najpewniej również młodszy z braci Konstantego Władysława, Aleksander Benedykt. Choroba wywołuje straszny ból, zwłaszcza kończyn. W odróżnieniu od podagry, nie atakuje tylko stawów, ale dodatkowo poważnie osłabia serce. Stąd u Konstantego Władysława „komory serca zupełnie zanikły, pozostały jedynie włókna”. Postępujące reumatoidalne zapalenie stawów nie tylko uszkadza stawy, ale prowadzi również do zaniku mięśni. Choroba spowodowana jest zaburzeniami przemiany materii uwarunkowanymi dziedzicznie i dietą. Zabójczy dla chorego był nadmiar białka, alkohol, od którego nigdy nie stronił, mocna kawa, buliony i wywary mięsne serwowane przez matkę w Rzymie. Ponadto brat Konstantego Władysława miał kłopoty z oddychaniem. Lekarze twierdzili, że w jego płucach zbierała się woda. W pewnym momencie nie miał siły samodzielnie chodzić, a nawet stać. Na przełomie 1713 i 1714 r. królewicz chodził, ale chorą rękę nosił na temblaku. W 1714 r. choroba zaczęła postępować, uniemożliwiając wyjazd z Rzymu. Po nieodpowiedniej kuracji królewicz bardzo schudł, a lekarstwa które mu podawano przestały łagodzić ból. Być może przyczyną tych poważnych dolegliwości królewicza była choroba weneryczna¹⁹.

Jan Sobieski cierpiał na syfilis, którym prawdopodobnie zaraził się od żony²⁰. Kuracja rtęcią zniszczyła organizm króla. Po latach przyniosła uremię i chroniczne zapalenie nerek, niewydolność krążenia z obrzękami całego ciała, puchlinę brzuszna i rozszerzenie serca. Pamiętnik Kazimierza Sarneckiego, rezydenta Radziwiłłów na dworze królewskim, opisujący wydarzenia z lat 1691–1696, ukazuje przygnębiający obraz człowieka słabego, schorowanego, ulegającego wahaniom nastrojów, często pozostającego w łóżu i zapadającego w poobiedni sen²¹.

---

¹⁶ I. Czamańska, *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007, s. 434.

¹⁷ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1811, s. 785. W Rzeczypospolitej trapiła ludzi zamożnych, stąd nosiła miano „pańskiej” choroby.

¹⁸ Por. jego korespondencję z lat 1699–1725. AGAD, AR, dz. III, nr 36–38. Np. dwa listy K.W. Sobieskiego do Sz. Olszyńskiego (Warszawa, 17 X 1720 r.): „plenipotentie dane został przez [Antoniego Władysława — R.J.] Urbańskiego imieniem moim pisane, ponieważ żem sam dla słabego zdrowia pisać nie mógł”. AGAD, AR, dz. III, nr 38, s. 41; „dla słabości zdrowia”, tamże, s. 117 (Wrocław, 30 XII 1724 r.).

¹⁹ J. Poraziński, *Sobieski Aleksander Benedykt Stanisław*, s. 482–483; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 303–304; teźże, *Choroby królewicza Aleksandra Sobieskiego i porady lekarskie z nimi związane*, „Kronika Zamkowa”, seria nowa, 5 (71), 2018, s. 107–119; teźże, *Królewscy synowie*, s. 504–508; teźże, Aleksander Benedykt Sobieski, http://www.wilanow-palac.pl/aleksander_benedykt_sobieski.html [dostęp: 2021-03-15].

²⁰ Zob. L. Sługocki, *Sekcja*, s. 182–187.

²¹ K. Sarnecki, *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691–1696*, oprac. J. Woliński, Wrocław 1958; W. Ziembicki, *Zdrowie i niezdrowie Jana Sobieskiego. Studium historyczno-literackie* (odbitka z „Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych”), Poznań 1931; H. Widacka, *Dolegliwości zdrowia Jana III So-*

Według innych relacji w młodości Jan Sobieski był „bardzo piękny, doskonale zbudowany i bardzo swobodny, bardzo wysoki i proporcjonalnie zbudowany”, a w kwiecie wieku był „wysoki i otyły, z okrągłą twarzą i dużymi oczami”. Dopiero z czasem u króla pojawiła się „niezmierna otyłość”²². Natomiast według nun-cjusza Giacomo Cantelmo (1645–1702) syn króla Konstanty Władysław Sobieski, podobnie jak ojciec, był „słuszny, tęgi, prawdziwy typ polskiego szlachcica”²³.

U matki królewicza poważne problemy ze zdrowiem pojawiły się, gdy po ślubie (3 III 1658 r.) z ordynatem Janem Sobiepanem Zamoyskim zaraziła się od niego nieleczonym syfilisem, co odbiło się na zdrowiu jej potomstwa, również z małżeństwa z Sobieskim. Marysienka mimo wrodzonej chorobliwości, czemu zaradzić miały podróże zdrowotne do Francji i na Śląsk na kurację wodolecznica, miała silny organizm i sporą dozę szczęścia, gdyż zdołała przeżyć w sumie 17 porodów (w tym jeden bliźniaczy) i poronień²⁴. Zmarła w wieku 75 lat. Jak wynika z listów, królowa martwiła się o zdrowie rodziny. W korespondencji z synami często udzielała im mądrych porad zdrowotnych²⁵.

Według Wandy Roszkowskiej w 1719 r. nastąpił u królewicza Konstantego Władysława pierwszy atak śmiertelnego w skutkach gościca²⁶ (chiragra, artretyzm powodujący bóle i zniekształcenie stawów palców dłoni), a od około 1722 r. był już poważnie chory²⁷:

od sześciu dni na łóżku *de cumbit* podagrą złożony, a teraz już i genagra u kolana weszła²⁸.

W związku z chorobą królewicza musiano przeorganizować pomieszczenia w jego rezydencji we Wrocławiu.

Naj[j]aśn[iejszy] Pan d[ie] 12 pr[ae]sentis na podagrę zapadł, *et consequenter* genagra wczoraj wieczorem w kolano lewe weszła i dziś całą noc nie spał, a do tego

bieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/dolegliwosci_zdrowotne_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15]; O. Forst de Battaglia, *Jan Sobieski król Polski*, Warszawa 1983, s. 369–374; Z. Wójcik, *Jan Sobieski 1629–1696*, Warszawa 1983, s. 507–509.

²² Cyt. za: P. Hanczewski, Dość wysoki, z lekką nadwagą, http://www.wilanow-palac.pl/dosc_wysoki_z_lekka_nadwaga.html [dostęp: 2021-03-15].

²³ Cyt. za: A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 69–70.

²⁴ A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 25; teje, *Narodziny*, s. 276. Z Sobieskim była 14 razy w ciąży, zob. M. Sobieraj, *Potomstwo Jana i Marii Kazimiery Sobieskich*, s. 433–434.

²⁵ A. Kersten, *Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien* [w:] PSB, t. 19, s. 638–643; M. Komarzyński, *Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska królowa Polski 1641–1716*, Kraków 1983, s. 21 i n.; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 25 i n.; H. Widacka, *Zdrowie i niezdrowie królowej Marysienki*, http://www.wilanow-palac.pl/zdrowie_i_niezdrowie_krolowej_marysienki.html [dostęp: 2021-03-15].

²⁶ W. Roszkowska, *Konstanty*, s. 150.

²⁷ Według żony — Marii Józefy z Wesslów (ok. 1685–1761), poślubionej 18 XI 1708 r. — ostatnie trzy lata, czyli od połowy 1723 r.; M.J. z Wesslów Sobieska do A.K. z Sanguszków Radziwiłłowej, Żółkiew 31 VII 1726 r., AGAD, AR, dz. III, nr 41, s. 56.

²⁸ A.W. Urbański, sekretarz królewicza K.W. Sobieskiego do S. Olszańskiego, Wrocław 29 VI 1722 r., AGAD, AR, dz. V, nr 16798/II, s. 152. Zob. W. Roszkowska, *Oława królewiczów Sobieskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Lódź 1984, s. 62; *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej w XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygiel (seria: *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, A. Gąsiorowski, t. 3: *Ziemie ruskie*, z. 2), Kórnik 1992, s. 31 (nr 38).

gorące dni strasznie, dla czego kazał się przenieść do innego pokoju, tam gdzie garderoba była, a garderobę przeniesiono tam, gdzieśmy jadalni. Nas zaś przeprowadzono ze stołem do residentiej WMM Pana, to jest do sklepu, gdzie kredens, i tam teraz jadamy. Na miejsce zaś WMM Pana, już po Karolu nastąpił Klohman, bo Karol nie mógł nastarczyć i wydażyć usłudze kamerdynerskiej²⁹.

Od dawna cierpiący na podagrę (dna moczanowa lub artretyzm)³⁰ i gościec, słabł coraz bardziej. Niemal dwa lata walczył z postępującymi zmianami w nogach wywołanymi prawdopodobnie cukrzyca, a żadne kuracje nie dawały pożądaných efektów:

podagrę i chiragrę odbywa, czemu jest okazją P[an] doktor Helvig, który niepotrzebnie kazał mu przez trzy niedziele wanny continuować³¹.

Dwa lata później ten sam autor listu pisał:

Doktor Helvig medik Naj[j]aśniejszego królewica Jmci P[an]a N[asze]go M[i]ł[ościw]ego, koniecznie każe Panu M[i]ł[ościwemu] na koniu jeździć, ażeby tylko był koń powolny³².

Coraz trudniej było Konstantemu Władysławowi poruszać się, choroba nękała go atakami. Latem 1723 r. przez trzy miesiące, od czerwca do sierpnia, kurował się w dobrach von Bergów w Herrendorfie (Żukowicach) koło Głogowa³³.

Mordercze kuracje, wyniszczające posty stosowane na przemian z obżarstwem, rujnowały już dość słaby organizm królewicza, cierpiącego przypuszczalnie także na cukrzycę. Utrzymująca z nim bliskie kontakty Joanna z Sieniawskich Potocka (†1733) pisała o fatalnym stanie zdrowia królewicza Konstantego oraz zaleceniach lekarza robienia gorących okładów na opuchnięte, zaropiałe i gnijące nogi.

Nogi jako konwie, materia ciecze i czernieje, miejsca te póki laper [okład] gorący [przykłada], póty folgę czuje w nogach, jak ostygnie, to krzyczy, doktorowie wrocławscy nie życzą mu nikogo zażywać, tylko doktora [Mikołaja Jana — R.J.] Stetkiewicza³⁴.

²⁹ A.W. Urbański do F. De Conrade, skarbnika królewicza K.W. Sobieskiego, b.m. [Wrocław] 29 VI 1722 r., AGAD, AR, dz. V, nr 16798/II, s. 160.

³⁰ Zob. Z. Kuchowicz, *Z dziejów zapadalności na dnę moczową (podagrę) w Polsce*, „Zdrowie Publiczne”, t. 81, 1970, nr 8, s. 761–766.

³¹ A.W. Urbański do F. De Conrade, b.m. [Wrocław] 27 XI 1722 r., AGAD, AR, dz. V, nr 16798/II, s. 205.

³² A. W. Urbański do F. De Conrade, Wrocław 2 XII 1724 r., AGAD, AR, dz. V, nr 16798/II, s. 400.

³³ W. Roszkowska, *Konstanty*, s. 151.

³⁴ J. z Sieniawskich Potocka do E.H. z Lubomirskich Sieniawskiej, 28 XI 172[5?] r., cyt. za: B. Popiołek, *Kobiety świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków 2018, s. 199. Zob. osiemnastowieczne przepisy na okład na podagrę. „Wziąć trzy kwarty octu win[n]ego, mocnego i białego, sześć kurzych jaj, tegoż dnia zniesionych. Wsadzić one w tenże garnek nb. nowy poliwany. Wsadzić on zaszpunktowany w pudło dobrze futrami ukrywawszy na godzin 24. Po tym dobyć i plewkę odrzuciwszy potrzebę rękoma w tymże oczcie. Tak zaś tego używać. Wziąć na talerz tego likworu i zagrzewszy miesiąc jak może wytrzymać szmarować przy ogniu”. AGAD, AR, „Rękopisy biblioteczne” (dalej: Rb), nr 87, s. 33. Podobny: AGAD, Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi, sygn. 1518, s. 36.

W swych listach królewicz zapewniał, że jego zdrowie jest „czerstwiejsze”³⁵. Mimo to jego otoczenie właściwie oceniało stan zdrowia Konstantego Władysława Sobieskiego.

Nie było czasu namienić Naj[[j]aśn[iejszemu] Panu, bo go teraz podagra i chiragra potężnie ćwiczą³⁶.

Konstanty Władysław coraz poważniej chorował, szkodząc sobie niewłaściwą dietą opartą na piwie, co zalecali przybocznicy³⁷, uważający alkohol za panaceum na wszelkie dolegliwości³⁸.

Dwa miesiące przed śmiercią królewicza, w liście pisanym z Wrocławia 10 V 1726 r. Tekla Róża Flemmingowa z Radziwiłłów donosiła matce, Annie Katarzynie z Sanguszków Radziwiłłowej, że stan zdrowia Konstantego Władysława jest bardzo zły, że przeszedł dwa ataki apopleksji i że prosi żonę, by przeniosła go do Wrocławia, w którym czuł się znacznie lepiej niż w Żółkwi³⁹. Prośba ta nie została spełniona z powodu oplakanego stanu zdrowia królewicza, wykluczającego jakakolwiek podróży. W podobnym tonie brzmi list Joanny z Sieniawskich Potockiej, w którym prosiła Elżbietę Helenę z Lubomirskich Sieniawską o przysłanie lekarza do konającego królewicza:

bo już nie gadał, jubileusz przez pięć dni pościł, nie jedząc tylko śledzia jednego na dzień, wczoraj dwa garnce piwa wypił i podobno epilepsja wzięła [...], co za życie, co za pokuta⁴⁰.

Podsumowując, należy stwierdzić, że królewicz Konstanty Władysław Sobieski był chory na dnę moczanową, w początkach XVIII w. najczęściej zwaną podagrą (gdy atakowała palce stopy), gonagrą⁴¹ (stawy kolanowe) lub chiragrą (nadgarstki, łokcie, barki). Choroba przejawiała się u królewicza ostrymi, nawracającymi, dnawymi zapaleniami stawów. Powodowała u niego bolesne ataki unieruchamiające. Być może spowodowana tą chorobą niewydolność nerek i mocznica, jak również udar mózgu („apopleksja”) i zawał serca, stały się przyczyną przedwczesnego zejścia królewicza Konstantego Władysława, a — być może — również jego młodszego brata, Aleksandra Benedykta Sobieskiego.

³⁵ K.W. Sobieski do NN, b.m. 10 X 1724 r., cyt. za: A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 309.

³⁶ A. Urbański do F. De Conrade, b.m. [Wrocław] 8 X 1723 r., AGAD, AR, dz. V, nr 16798/II, s. 367–368.

³⁷ J. Poraziński, *Sobieski Aleksander Benedykt Stanisław*, s. 501; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 309. Zob. uwagi: D. Lewandowska, *Lekarz na wagę złota*, http://www.wilanow-palac.pl/lekarz_na_wage_zlota.html [dostęp: 2021-03-15].

³⁸ K.W. Sobieski do A. Wolskiego, pisarza prowentów żółkiewskich, Milicz 12 XII 1710 r., AGAD, AR, dz. III, nr 37, s. 81: „podczas powietrza, każdemu jeść i pić trzeba, *consequenter* w myślach miela, miody się sycą, gorzałka się kurzy i piwo się robi, prócz innych importancyi”.

³⁹ T.R. z Radziwiłłów Flemmingowa do A.K. z Sanguszków Radziwiłłowej, Wrocław 10 V 1726 r., AGAD, AR, dz. V, nr 3788/II, s. 32–33. Według Wandy Roszkowskiej (*Oława*, s. 57) około listopada 1725 r., pod naciskiem żony, wyjechał ze Śląska do Żółkwi gnany nadzieją, że zmiana miejsca rezydowania może okazać się zbawienna dla jego zdrowia.

⁴⁰ J. z Sieniawskich Potocka do E.H. z Lubomirskich Sieniawskiej, Lwów 23 VII 1726 r., cyt. za: B. Popiołek, *Kobiecty świat*, s. 397; komentarz do tego cytatu, tamże, s. 199–200.

⁴¹ W cytowanym źródle zapisana jako „genagra”.

Jego żona, Maria Józefa z Wesslów Sobieska, z którą od wielu lat pozostawał w separacji, tak opisała ostatni dzień życia męża:

Wielowładna Stwórcy mego Ręka wypróbowałszy przez trzy lata niezliczonymi boleściami najukochańszego małżonka mego Najjaśniejszego Królewica Jmci Dobrodzieja, i na wadze wszechmocności swojej w równej Go z Jobem [Hiobem — R.J.] odważywszy szali, gdy na usilne prośby Jego skracca Mu *die* 22 tego miesiąca [lipca 1726 r. — R.J.] wpół do dziesiątej przed północą⁴² ostatnich ciężkości; więc na moje serce wszystkie udręczenia, na oczy też strumienie i na ciało i zmysł ostatnie umartwienie wali hurmem w tym czasie. [...] Wszechmocna Ręka Boska [...] zgasiła światło moje najmilsze, a mnie grubą okrywwszy żalobą w rzewliwych utopiła żalach⁴³.

Po zgonie męża Sobieska przybrała pozę załamanej nieszczęściem wdowy. „Żona królewicza — pisał Sadok Barącz — cały zamek w klasztor prawie przemieniła, przybrawszy na siebie strój tercjarki św. Franciszka, którego stroju przez całe swe życie nie zmieniła”⁴⁴.

Z literacką wersją choroby królewicza Konstantego Władysława, narodzin jego rzekomego dziecka (w 1725 r.), śmierci, pogrzebu i żałoby wdowy możemy zapoznać się w zbeletryzowanym pamiętniku spisany przez Sabinę z Gostkowskich Grzegorzewską⁴⁵.

Następnego dnia po śmierci królewicza Konstantego Władysława, 23 VII 1726 r., „o godzinie dziewiątej przed północą” przeprowadzono na zamku w Żółtkwi sekcję jego zwłok. Terminy „sekcja” (łac. *sectio* — cięcie, rozcięcie) oraz „autopsja” (gr. *autopcia* — zobaczyć na własne oczy) oznaczają badania pośmiertne (łac. *post mortem*) wykonane w celu ustalenia przyczyn zgonu, weryfikację rozpoznania klinicznego lub edukację w zakresie anatomii i fizjologii. Procedura badań polega na oględzinach zewnętrznych i otwarciu trzech jam ciała: czaszki (nie była otwierana królewiczowi, w przeciwieństwie do głowy jego ojca), klatki piersiowej i jamy brzusznej. Tylko w niektórych przypadkach oględziny zewnętrzne wystarczają i nie następuje otwarcie ciała. Zadaniem lekarza jest znalezienie morfologicznych wykładników procesu chorobowego lub innych przyczyn zgonu. W czasach staropolskich termin „sekcja” zastępowano wyrazem „egzenteracja” (łac. *exenteratio* — usuwać, wypuszczać), którym określano oględziny zwłok.

⁴² S. Barącz, *Pamiętki miasta Żółtkwi*, Lwów 1877, s. 153: „22 lipca w poniedziałek o godzinie 9 wieczór”.

⁴³ M.J. z Wesslów Sobieska do A.K. z Sanguszków Radziwiłłowej, Żółkiew 31 VII 1726 r., AGAD, AR, dz. III, nr 41, s. 56 (zob. komentarz: B. Popiołek, *Kobięcy świat*, s. 56, 60–61, 128). Por. list z tego okresu, M.J. z Wesslów Sobieska do A.K. z Sanguszków Radziwiłłowej, b.m.d., AGAD, AR, dz. III, nr 43, s. 58–59. Przekazy te por. z relacjami o ostatnich dniach króla Jana III przekazanych przez Kazimierza Sarneckiego, rezydenta Radziwiłłów na dworze królewskim (K. Sarnecki, stolnik witebski do K.S. Radziwiłła, Warszawa 18 i 20 VI 1696 r., wyd. W. Ziembicki, *Nieznana relacja*, s. 214–217) oraz ks. Skopowskiego. E. Luniński, *Relacja księdza Skopowskiego o ostatnich chwilach Jana III* [w:] *Wspominki z dni historycznych kart kilka*, Warszawa 1910, s. 343–347. L. Sługocki, *Zgon króla Jana III Sobieskiego. Ocena źródeł*, Łódź 2005; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 250.

⁴⁴ S. Barącz, *Pamiętki miasta Żółtkwi*, s. 153.

⁴⁵ S. Grzegorzewska, *Pamiętnik o Maryi Wesslównie Królewiczowej Konstantowej Sobieskiej spisany ze wspomnień rodzinnych przez Sabinę z Gostkowskich Grzegorzewską*, wstęp i oprac. Z. Lewinówna, Warszawa 1965, s. 351–361.

Stosunkowo rzadko posługiwano się wyrażeniami: „oporządzenie zwłok”, „prucie”, „rzezanie” lub „patroszenie”. Według Witolda Doroszewskiego „egzenterować” znaczy dosłownie: „wyjmować wnętrze z trupa, wypruć wnętrze; patroszyć; robić sekcję zwłok” (łac. *exentero* — wywnętrzam, *patroszę*)⁴⁶.

Sekcję zwłok królewicza Konstantego Władysława Sobieskiego przeprowadził ogólnie szanowany ormiański lekarz ze Lwowa Mikołaj Jan Stetkiewicz (Steckiewicz, Steczkiewicz) i lekarz elit Rzeczypospolitej zatrudniony na dworze Sieniawskich Jacobus Thuillier, zwany Jakubem Thwilem. Niżej publikowany protokół sekcji zwłok królewicza Konstantego Władysława, podobnie jak jego sławnego ojca, przynosi makabryczny opis organów wewnętrznych (np. „jelita były czarne”, „śledziona w kilku miejscach zaczerniała”, „pęcherz uryanny cały piekielnym ogniem spalony”, „przepona cała sina — niebieskawa”, „płuca z lewej strony całkowicie zmartwiały, jako też i membrana opłucna”, czy „w nogach ciało wewnątrz z dziurawione niby gębka bez najmniejszego znaku mięsa koloru niby ogórka albo harbuza rozerzniętego i części wypełnione surowicą”). Biorąc pod uwagę wiek królewicza — 46 lat, czyli aż 21 mniej, niż miał w chwili śmierci jego ojciec, stan jego zwłok jest dowodem licznych przebytych chorób⁴⁷. Lekarze podpisujący sekcję nie wydali żadnych opinii dotyczących stanu zdrowia i przyczyn zgonu królewicza. Źródło z autopsji królewicza nie wspomina o tzw. spektatorach (wizjach) czynności sekcyjnych. Autor artykułu, który nie jest lekarzem tylko historykiem, ma nadzieję, że publikacja protokołu sekcji zwłok Konstantego Władysława Sobieskiego wywoła wśród historyków medycyny dyskusję na temat bezpośredniej przyczyny zgonu królewicza, podobnie jak miało to miejsce po opublikowaniu protokołu sekcji zwłok jego sławnego ojca.

Historycy medycyny nie są zgodni co do tego, jaka choroba spowodowała śmierć króla Jana III. Na podstawie licznych źródeł, w tym głównie protokołu sekcji zwłok, większość z nich za przyczynę zgonu uznaje chorobę nerek⁴⁸. Współcześni historycy medycyny dodają jeszcze drugą dolegliwość, którą była kiła (syfilis)⁴⁹. Nadworny lekarz króla, Bernard O'Connor, podał w 1698 r., że przyczyną zgonu Jana III była „apopleksja”⁵⁰. Ostatnio badacze dziejów medycyny wysuwają hipotezę, że śmierć króla została spowodowana ostrą niewydolnością

⁴⁶ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 2, Warszawa 1960, s. 655. Według Samuela Bogumiła Lindego (*Słownik*, t. 1, cz. 1, Warszawa 1807, s. 622) *exenterowanie* oznacza „wywnętrzenie trupa”; zob. J. Pietrzak, „Ciało umarłe większego wymaga opatrzenia” — sekcja zwłok polskich królów i królowych od XVI do XVIII wieku w kontekście przygotowań do ceremonii pogrzebowej [w:] *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce*, red. H. Rajfura, P. Szewdo, B. Świadek, M. Walczak, P. Węcowski, Warszawa 2020, s. 148.

⁴⁷ Dla kontrastu — lekarze przeprowadzający sekcję zwłok o wiele starszej matki królewicza zwrócili uwagę na dobry stan jej organów wewnętrznych, za wyjątkiem jelit. J. Pietrzak, „Ciało umarłe większego wymaga opatrzenia” — sekcja zwłok, s. 158.

⁴⁸ W. Nowicki, *Sekcja zwłok króla Jana III*, nr 42, s. 534–535; nr 43, s. 549–551; W. Ziembicki, *Zdrowie i niezdrocie*, s. 29–32.

⁴⁹ L. Sługocki, *Sekcja*, s. 182–187.

⁵⁰ B. O'Connor, *Historia Polski*, s. 216; L. Sługocki, *Zgon króla Jana*, s. 141–146. Zob. E. Nowosielska, *Melancholia, szaleństwo i inne „choroby głowy” w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2021, s. 115–118.

„prawej komory serca”, a pośrednią przyczyną były: chroniczne zapalenie nerek, puchlina brzuszna i rozszerzenie serca⁵¹.

Datacja sekcji zwłok królewicza Konstantego Władysława Sobieskiego definitywnie rozstrzyga datę jego zgonu na 22 VII 1726 r. Miesiąc zgonu sugeruje, że musiała się odbyć niezwłocznie po sprowadzeniu do rezydencji w Żółkwi osób do tego upoważnionych lub, co wydaje się bardziej prawdopodobne, przez lekarzy przebywających przy łożu umierającego królewicza.

Dotychczasowa literatura przedmiotu podawała kilka dat zgonu królewicza: 28 lutego⁵², 22 kwietnia⁵³, 22 czerwca⁵⁴, 22 lipca⁵⁵, 26 lipca⁵⁶ i 28 lipca 1726 r.⁵⁷, a nawet 29 XI 1727 r.⁵⁸ Prawdziwą datę podali: gdański historyk Gotfryd Bogumił Lengnich (†1774), dominikanin Sadok Barącz (†1892), a ostatnio Andrzej Sikorski (opierający swój wywód na cytowanym wyżej liście żony Konstantego Władysława do Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej)⁵⁹, Wanda Roszkowska i Aleksandra Skrzypietz. Podawane w literaturze przedmiotu błędy w datacji śmierci królewicza prawdopodobnie powstały w wyniku nieprawdziwych pogłosek o jego śmierci, które pojawiły się w maju 1726 r. Istniejące wcześniej wątpliwości zostały obecnie rozwiane w związku z ustaleniem daty przeprowadzenia sekcji zwłok królewicza.

---

⁵¹ I. Gath, *Deformowanie prawdy medyczno-historycznej o chorobie i śmierci króla Polski Jana III Sobieskiego*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, t. 80, 2017, s. 65–82; I. Gath, *Medyczna historia Jana III i przemilczane fakty*, https://www.wilanow-palac.pl/medyczna_historia_jana_iii_i_przemilczane_fakty.html [dostęp: 2021-03-15]; S. Szpilczyński, *Najbardziej prawdopodobniejsza przyczyna zgonu Jana III Sobieskiego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 35, 1980, nr 2, s. 336.

⁵² W. Dworzaczek, *Genealogia*, t. 2: *Tablice*, Warszawa 1959, tabl. 14; *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana przez Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego*, wyd. 2 popr. i uzup. F. K. Martynowski, t. 2, Warszawa 1885, s. 751; T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 28, Poznań 1906, s. 110.

⁵³ [J. Nowakowski], *Pamiętka odnowienia i poświęcenia kościoła żółkiewskiego dnia 12 września 1867*, Lwów 1868, s. 15.

⁵⁴ T. Korzon, *Dola i niedola Jana Sobieskiego*, tabl. 8 (1737 r. *sic!*). Podobny błąd w dacie rocznej w tabl. 6 według H[enryka] S[teckiego], cytowanej przez Korzona; M. Sobieraj, *Potomstwo Jana i Marii Kazimiery Sobieskich*, s. 434.

⁵⁵ G. Lengnich, *Geschichte der Länder Preussen unter dem Könige August dem Zweyten*, Danzig 1745, S. 362; S. Barącz, *Pamiętka miasta Żółkwi*, s. 153; M. Niedźwiecki, *Z przeszłości Żółkwi*, Lwów 1908, s. 64; W. Roszkowska, *Oława*, s. 57; A. Sikorski, *Maria-Józefa z Wesslów żona królewicza Konstantego Sobieskiego*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, nowej serii t. 4 (15), 1999, s. 195; A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 391 (we wcześniejszej publikacji podawała błędną datę, zob. A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 576).

⁵⁶ J. Dumanowski, A. Sikorski, *Sobieska z Wesslów Maria Józefa* [w:] PSB, t. 39, s. 477; J. Porazinski, *Sobieski Konstanty Władysław*, s. 501; W. Roszkowska, *Oława*, s. 153; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 576; K.W. W[ójcicki], *Sobieski* [w:] *Encyklopedia Powszechna*, t. 23, Warszawa 1866, s. 757.

⁵⁷ Data na tablicy w kaplicy Matki Najświętszej kościoła parafialnego w Żółkwi: *Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie*, red. W. Drelicharz, t. 1: *Ziemia lwowska dawnego województwa ruskiego*, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005, s. 314 (nr 296) i il. 252; S. Barącz, *Pamiętka miasta Żółkwi*, s. 210; J. Nowakowski, *Pamiętka odnowienia i poświęcenia kościoła żółkiewskiego*, s. 45–46; J.T. Petrus, *Kościoły i klasztory Żółkwi*, Kraków 1994, s. 34, il. 170–171; [J.H. Zedler], *Grosses Universal Lexikon aller Wissenschaften und Künste...*, Bd. 38, Leipzig-Saale 1743, kol. 149.

⁵⁸ S. Grzegorzewska, *Pamiętnik*, s. 354–355.

⁵⁹ A. Sikorski, *Maria-Józefa z Wesslów*, s. 195.

Wydaje się, że w 2. połowie XVII i 1. połowie XVIII stulecia w Rzeczypospolitej zwykłą praktyką było lekarskie sekcjonowanie zwłok znaczących osób dokonywane w przypadku ich nagłych zgonów⁶⁰, o czym mogą świadczyć pośrednio motywowane względami religijnymi zapisy testamentowe oraz przekazy słowne zakazujące tej procedury⁶¹. W przypadku królewicza Konstantego Władysława nie była to śmierć gwałtowna lecz spodziewana i to od kilku lat. Czyżby więc sekcja królewicza została przeprowadzona w celu porównania zmian chorobowych w poszczególnych narządach, stając się w Rzeczypospolitej załączkiem nowej gałęzi medycyny — patologii, zajmującej się badaniem przyczyn, mechanizmów powstawania, rozwojem i skutkiem chorób⁶²?

Aby przygotować pompatyczne, teatralne widowisko barokowe, jakim był pogrzeb magnata, potrzebowano czasu i pieniędzy. Okres od śmierci do pogrzebu pochłaniały drobiazgowo przygotowania do ceremonii: zamówienie trumny, wykonanie dekoracji w domu i kościele, budowa *castrum doloris*, ułożenie mowy pogrzebowej i jej wydrukowanie, wreszcie zaproszenie i przyjazd żałobników, którzy podnieśliby prestiż wydarzenia. Czas ten wydłużał fakt, że pogrzeb był zarazem pokazem dostojności i sytuacji ekonomicznej całej rodziny. Żeby godnie odprawić pogrzeb czekali czasami całymi miesiącami a nawet latami⁶³. Z tego powodu przeprowadzenie sekcji i balsamowanie zwłok było dość powszechnym zjawiskiem w rodzinach magnackich i bogatej szlachty⁶⁴. W przypadku głów koronowanych Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. było to wręcz standardem⁶⁵.

Kończącą częścią autopsji było balsamowanie ciała. Zabieg miał walor praktyczny — chodziło bowiem o przedłużenie trwałości ciała do czasu ceremonii pogrzebowych. Zaniechanie balsamowania mogło doprowadzić do

⁶⁰ *Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego oraz „Ogniem i Mieczem” (1648–1651)*, wyd. M. Nagielski, Warszawa 1999, s. 279: „według zwyczaju, uznawszy prędką śmierć [Jeremiego Wiśniowieckiego — R.J.], wnetrze z niego wypruto”. F. Giedroyc, *Przyczynek do dziejów medycyny*, s. 8, 14–26.

⁶¹ Np. Bogusław Radziwiłł w testamencie zażyczył sobie „żeby ciało nie długo w paradzie leżało i żeby je koniecznie nie eksenterowano”. U. Augustyniak, *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2014, s. 224; *Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne*, oprac. i wstęp M. Brzezina, Warszawa 1998, s. 33: „samaż temu będąc okazją, kiedy umierając zakazała się eksenterować, które było do jej defektów i otyłości srodze potrzebne” (zapiska z 29 III 1747 r.). Ta ostatnia dyspozycja, sprzeciwiająca się czynnościom sekcyjnym, wynikała z głębokiej religijności Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej.

⁶² Dowodem na pojawienie się nowej gałęzi medycyny zwanej patologią jest opis konsylium lekarskiego i sekcji zwłok Katarzyny z Sobieskich Radziwiłłowej (1634–1694), siostry króla Jana III, zob. B. O’Connor, *Historia Polski*, s. 213–214.

⁶³ Np. wojewoda nowogródzki Jan Mikołaj Radziwiłł zmarł 20 I 1729 r. a pochowano go dopiero 18 lat później — 22 IX 1747 r., AGAD, AR, dz. VI, nr II-80a, s. 293, 1531–1532.

⁶⁴ „*Balsam ex aloe pro cadavere*. To jest ciało trupa zmarle[go] napuścić po exienterowaniu, dlatego aby długo trwało przez szkazej leżące w grobie [...]. Ale potrzeba kadłub trupa po wyjęciu wnętrzości dobrze wypłókać, wprzód gorzałką mocną, aż do czysta, a po tym winem dobrym pachniącym starym, i po tym wysuszyć chustami suchemi. Po napuszczeniu balsamem bawełną suchą nap[c]hasz trupa, natrząsnąwszy ją mierrą z aloesem”. AGAD, AR, dz. Rb, nr 205, s. 3.

⁶⁵ J. Pietrzak, „*Ciało umarłe większego wymaga opatrzienia*” — *sekcja zwłok*, s. 147–168.

przedwczesnego i niekontrolowanego rozkładu⁶⁶ lub nieprzywidzianych wydarzeń przy egzekwiach⁶⁷. Obie czynności z reguły przeprowadzano jednocześnie⁶⁸. W przypadku królewicza Konstantego Władysława brakuje jakichkolwiek wzmianek o balsamowaniu ciała, w odróżnieniu do postępowania ze zwłokami jego sławnego ojca, matki oraz młodszego brata Aleksandra Benedykta⁶⁹, choć przeczy temu wzmianka o „grobie serca”, co dla współczesnych oznaczało wyjmowanie wnętrzności i balsamowanie ciała⁷⁰. Po zgonie ciało królewicza przeniesiono „do kościoła farskiego do skarbcza” w Żółkwi, gdzie oczekiwało na pogrzeb⁷¹. Część wyposażenia zamku posłużyła za wystrój pomieszczenia z katafalkiem królewicza⁷².

Konstanty Władysław Sobieski został pochowany dopiero 27 XI 1727 r. Trumnę złożono pod wielkim ołtarzem kościoła parafialnego p.w. Św. Wawrzyńca Męczennika w Żółkwi⁷³. Jego serce spoczęło w kościele p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w klasztorze żółkiewskich Dominikanów. Powodem tego opóźnienia były niesnaski w rodzinie Sobieskich i spór, jaki najstarszy królewicz wiódł od dawna z wdową po bracie, Marią Józefą z Wesselów. Powszechnie twierdzono, że żona Konstantego odwlekała pogrzeb, bo chciała jak najdłużej

---

⁶⁶ Młodszy syn kanclerzyny wielkiej litewskiej Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej tak opisywał stan jej zwłok w trzecim miesiącu po śmierci (zapiska z 29 III 1747 r.). *Hieronyma Floriana*, s. 33: „Eadem die tamże w Mirze po mszy świętej oglądałem ciało s.p. matki mojej, która *tantae* już podlega *corruptioni*, że niepoznana. Nie wiem czy kości onej, nie tylko mięso, do pogrzebu w oktobrzu złożonym doczekają, z racji materii cuchnącej, w której prawie pływa”.

⁶⁷ Zamknięta trumna złożona na katafalku wybuchła. Eksplozję spowodowało niegaszone wapno użyte do zabalsamowania ciała. *Jerzy książę Zbaraski 1574–1631. Szkic bibliograficzny — korespondencja*, oprac. A. Filipczak-Kocur, Warszawa — Bellerive-sur-Allier 2020, s. 110.

⁶⁸ Ph. Ariès, *Człowiek i śmierć*, Warszawa 1992, s. 353–357.

⁶⁹ O. Forst de Battaglia, *Jan Sobieski*, s. 374; A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 252, 508; teźże, Aleksander Benedykt Sobieski, http://www.wilanow-palac.pl/aleksander_benedykt_sobieski.html [dostęp: 2021-03-15].

⁷⁰ P. Ariès, *Człowiek i śmierć*, s. 354.

⁷¹ *Inwentarz Zamku Żółkiewskiego z r. 1726*, wyd. L. Finkel (odb. „Sprawozdania Komisji Hist. Sztuki Akademii Umiejętności”, t. 5), Kraków 1891, s. 5.

⁷² Zob. inwentarz pałacu zrobiony 14 IX 1726 r. po zgonie Konstantego Władysława Sobieskiego (s. 3, 5) oraz informacje ogólne o wyposażeniu zamku: R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. 7: *Województwo ruskie. Ziemia halicka i lwowska*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1995, s. 611–612, 616–619.

⁷³ M.J. z Wessłów Sobieska do kanclerzyny A.K. z Sanguszków Radziwiłłowej, Żółkiew 8 X 1727 r., AGAD, AR, dz. III, nr 41, s. 97; M.J. z Wessłów Sobieska do starosty przemyskiego H.F. Radziwiłła, Żółkiew 8 X 1727 r., tamże, s. 100; A. Sikorski, *Maria-Józefa z Wessłów*, s. 195, przyp. 54. Jego najstarszy brat Jakub Ludwik, zmarły 19 XII 1737 r. również w Żółkwi, został pochowany w ekspresowym tempie, bo już 30 XII tego roku. A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 378. Równie szybko pochowano w Rzymie Aleksandra Benedykta (zmarł 19 listopada, a pogrzeb odbył się już 27 XI 1714 r.). A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 507, 510. Ciało ich sławnego ojca — Jana III (serce króla pochowano w kościele kapucynów w Warszawie), czekało na pochówek na Wawelu prawie 38 lat (od 17 VI 1796 do 15 I 1734 r.). Króla Sobieskiego pochowano razem z Augustem II Mocnym, królową Marią Kazimiერą Sobieską (zmarła w Blois 30 I 1716 r.) i synkiem królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego — małym Janem (21 X 1699–3 VII 1700). A. Skrzypietz, *Jakub Sobieski*, s. 178, 362–363; teźże, *Synowie królewscy*, s. 579–581.

przebywać w Żółkwi, o co spierała się z Jakubem Ludwikiem Sobieskim aż do przełomu 1728 i 1729 r. O fatalnych relacjach królewicza Jakuba ze szwagierką, której — jako głowa rodu Sobieskich — nigdy nie uznał, wiedziała cała Rzeczpospolita⁷⁴. Dług „na oporządzenie ciała Jego zaciągniony” nie były uregulowany jeszcze w końcu 1730 r.⁷⁵ Ta notatka sugeruje, że zwlekanie z pogrzebem mogło mieć podłoże finansowe. Dość często w XVIII w. zdarzało się, że ze względu na brak gotówki niezbędnej do wyprawienia uroczystego pogrzebu i nadania mu odpowiedniej oprawy jego termin znacznie odwlekano⁷⁶.

Przy ciele najmłodszego królewicza Sobieskiego złożono później (30 XII 1737 r.) zwłoki jego najstarszego brata, tkniętego paraliżem, zmarłego 19 grudnia tego roku. Jakub Ludwik Sobieski spoczął obok Konstantego Władysława, który był mu najbliższym przyjacielem.

W 1861 r. odnaleziono zapomniane trumny Sobieskich: Konstantego Władysława i jego starszego brata Jakuba Ludwika i jego córki Marii Karoliny de Bouillon (1697–1740)]. Z tej okazji 16 VI 1862 r. urządzono im ponowny pogrzeb i ufundowano epitaflum⁷⁷.

Organizowane corocznie historyczne konferencje kliniczno-patologiczne są okazją do spotkań lekarzy i historyków, na których stawiane są współczesne diagnozy chorób trapiących postaci znane z kart historii. W 2018 r. wspomniani specjaliści zajmowali się stanem zdrowia pogromcy krzyżowców Saladyna (1138–1193), w 2019 r. zaś hiszpańskiego malarza Francisco Goi (1746–1828). Diagnozy stawiano też królowi Judei Herodowi II Wielkiemu (73/72–4 r. p.n.e.), żeglarzowi Krzysztofowi Kolumbowi (1451–1506), przyrodnikowi Karolowi Darwinowi (1809–1882), poecie Edgarowi Allanowi Poe (1809–1849)⁷⁸. Dotychczas przedmiotem zainteresowań badawczych tego gremium nie był żaden Polak. Z pewnością przyczyny śmierci króla Jana III byłyby dobrym tematem międzynarodowej konferencji. Do analizy stanu zdrowia króla i jego najbliższych dysponujemy przecież spora

⁷⁴ S. Barącz, *Pamiętki miasta Żółkwi*, s. 154; B. Popiołek, *Kobięcy świat*, s. 168; A. Sikorski, *Maria-Józefa z Wesslów*, s. 197–198; A. Skrzypiet, *Królewscy synowie*, s. 576–578.

⁷⁵ M.J. z Wesslów Sobieska do królewicza J.L. Sobieskiego, Warszawa 22 XII 1730 r., AGAD, AR, dz. III, nr 41, s. 105. Podobnie koszt pogrzebu Jakuba Ludwika nie był uregulowany jeszcze w latach 1738–1740; zob. „Deskrypcja pogrzebu Ś.P. Najjjaśniejszego królewica JMci Jakuba Polskiego i W.X.Lit. syna króla Jana III”, AGAD, AR, dz. X: „Papiery Sobieskich”, akta niesygnowane; „Expostulacja do J.O. Xięcia J[eg]o Mści Pana i Dobrodziej”, tamże.

⁷⁶ Por. opis zborowego pogrzebu Radziwiłłów w Nieświeżu 10–22 IX 1747 r., AGAD, AR, dz. VI, nr II-80a, s. 1525–1532. Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko” przy okazji pogrzebu matki, Anny Katarzyny z Sanguszków Radziwiłłowej († 23 XII 1746 r.), pochował też synka, Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła († 18 V 1729 r. oraz Mikołaja Faustyna Radziwiłła († 3 II 1746 r.) i Jana Mikołaja Radziwiłła († 20 I 1729 r.), których ciała oczekiwały na pogrzeb godny ich statusu społecznego. R. Jankowski, *Śmierć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” (1702–1762) w świetle jego diariusza*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 22, 2015, s. 215.

⁷⁷ S. Barącz, *Pamiętki miasta Żółkwi*, s. 188–192, 210; L. Dziedziński, *Żółkiew [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 14, Warszawa 1895, s. 817; J. Nowakowski, *Pamiętka odnowienia i poświęcenia kościoła żółkiewskiego*, s. 40–45.

⁷⁸ J. Grabowska, *Co zabiło słynnego Saladyna, pogromcę krzyżowców?*, „Gazeta Wyborcza”, 10 V 2018, s. 15: <http://wyborcza.pl/7,75400,23375172,co-zabilo-slynnego-saladyna-pogromce-krzyzowcow-i-zdobycwe.html> [dostęp: 2021-03-15].

bazą źródłową i obfitą literaturą. Interesującym postulatem badawczym byłoby zbadanie przyczyn degradacji i wymarcia rodu magnackiego Sobieskich.

Na koniec rozważań należy wyjaśnić w jaki sposób opisywany dokument znalazł się w zasobie archiwum Radziwiłłów w Nieświeżu, a z czasem w jego części „historycznej” przechowywanej w AGAD. Dwa miesiące po otrzymaniu wieści o śmierci Jakuba Ludwika Sobieskiego ówczesny wojewoda trocki i hetman polny litewski Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko” udał się do Żółkwi, gdzie z córką królewicza, Marią Karoliną de Bouillon, prawdopodobnie ustalił warunki nabycia dóbr Sobieskich. Zagwarantował ówczesnej właścicielce dożywocie na Żółkwi z zastrzeżeniem, że po jej śmierci zamek, jego zbiory i tamtejsze archiwum staną się własnością Radziwiłłów⁷⁹. Przejęte archiwalia (w tym publikowany obecnie protokół sekcji zwłok królewicza Konstantego Władysława Sobieskiego) w większości przeniesiono do archiwum Radziwiłłów mieszczonego się w zamku w Nieświeżu. Dobra Sobieskich (kukizowskie, kulikowskie, pomorzańskie, złoczowskie i żółkiewskie) zostały przejęte przez „Rybeńkę” 11 III 1740 r. na mocy umowy z Marią Karoliną de Bouillon, córką Jakuba Ludwika Sobieskiego i ostatnią przedstawicielką królewskiej linii Sobieskich⁸⁰.

Protokół sekcji zwłok jest napisany na papierze z filigranem przedstawiającym herb Pogoń⁸¹. Na wewnętrznej stronie bifolium mamy kilka zapytań sługi do królewicza Jakuba Ludwika dotyczących organizacji ceremoniału związanego z pochówkiem królewicza Konstantego Władysława w Żółkwi⁸². Opisywany i niżej wydany protokół sekcji zwłok królewicza Konstantego Władysława Sobieskiego znajdował się w fascykule o sygnaturze archiwalnej: „Sub. Litt. K Fasc. 55 N° 16 z szaf Rygi”. Świadczą o tym charakterystyczne fascykulowe zagięcia papieru, raz w poziomie i trzy razy w pionie, do formatu prostokąta o wymiarach 70x160 mm oraz opis na *recto* tego zgięcia: „Lustracja *post obitum* [po śmierci] Najjaśn[iejszego] Królewica Jmci Konstantyna exenterowania”, a u dołu cytowana już sygnatura. Odcisnięta sucha pieczęć na papierze dokumentu może, też świadczyć (ale nie musi, bo może to być ślad po pieczęci służącej do zalakowania sznura wiążącego dokumenty w fascykule), że wcześniej był włożony do listu jako aneks i wysłany do królewicza Jakuba Ludwika Sobieskiego najprawdopodobniej przez żonę zmarłego Marię Józefę Sobieską z Wessłów⁸³,

⁷⁹ AGAD, AR, dz. VI, nr II-80a, s. 890–891 (zapiski z 24–27 III 1738 r.); A. Skrzypietz, *Królewscy synowie*, s. 589–590.

⁸⁰ Teksty kontraktów zawartych w Żółkwi 30 XI 1739 i 11 III 1740 r., zob. AGAD, AR, dz. XI, nr 146, s. 3–4, 14–22; S. Barącz, *Pamiętki miasta Żółkwi*, s. 160.

⁸¹ Brak ilustracji tego filigranu w publikacjach: J. Siniarska-Czaplicka, *Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969; też: *Katalog filigranów papierni polskich 1500–1800 r.*, Łódź 1983. Filigran z papieru z protokołu sekcji zwłok królewicza pochodzi prawdopodobnie z nierozpoznanej czerpalni, uruchomionej w dobrach Sanguszków lub Czartoryskich w początkach XVIII w.

⁸² Z tej notatki dowiadujemy się, że na katafalk królewicza przygotowano 160 łokci aksamitu i starano się sprowadzić z Wrocławia trumnę „spiżową złocistą”. Ciało miało być złożone w kościele farnym w Żółkwi, z boku, przy ołtarzu Najświętszej Panny w skarbcu. Autor notatki informuje też, że służbie królewicza wstrzymano wypłaty. W ostatnim punkcie służący pyta Jakuba Ludwika Sobieskiego, co zrobić z psiarnią pozostałą po królewiczu.

⁸³ W AGAD (AR, dz. III, nr 41 i 43) nie zachował się z tego okresu list mający podobne zagięcia.

przypuszczalnie do jego rezydencji we Wrocławiu lub Oławie, skąd wrócił do archiwum Sobieskich w Żółkwi, które zostało przejęte przez Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”. Według relacji Józefa Weszela, dyrektora archiwum i biblioteki w Nieświeżu, w przejętym archiwum Sobieskich panował bałagan⁸⁴, stąd nie dziwi zagadkowa sygnatura dokumentu.

Przy edycji tekstu starałem się zachować charakterystyczne cechy języka, modernizując jednocześnie tekst według wskazań instrukcji wydawniczej⁸⁵.

TEKST ŹRÓDŁOWY

[Żółkiew], 23 VII 1726 rok

Protokół z sekcji zwłok królewicza Konstantego Władysława Sobieskiego (1680–1726)

Oryg. j. polski, bifolium o wymiarach: 208 x 310 mm, papier czerpany żeberkowy; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. X: „Dokumenty domów obcych” (Papiery Sobieskich), akta niesygnowane⁸⁶.

J[ego] Mość P[anie]

Lustracja wnętrzości przy otwarciu ciała Naj[j]śniejszego Ś.P. królewica J[ego] M[o]ści Konstantyna die 23 Julii 1726 A[nn]o o godzinie dziewiątej przed północą.

1. *Intestina*⁸⁷ były czarne;
2. Wątroba bardzo przyrosła i bardzo wielka i ciężaru wielkiego;
3. Śledziona w kilku miejscach zaczerniała;
4. Lewa nerka prawie cała skamieniała, w której kamień jeden znalazł się wielkości jaja gołębiego;
5. Nerka prawa zbyt dużą tłuściością obwiniona, w mięsie zbyt mała;
6. *Vas emulgens totaliter lapide factum*⁸⁸;
7. Pęcherz uryanny cały piekielnym ogniem spalony;
8. *Diafragma*⁸⁹ całe *lividum*⁹⁰;
9. Płuca *ex parte sinistra sphacellata totaliter*⁹¹, jako też i membrana *pleura*⁹²;

⁸⁴ R. Jankowski, *Suplika Józefa Weszela dyrektora archiwum i biblioteki w Nieświeżu skierowana do Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko”, „Archiwa — Kancelarie — Zbiory”, nr 8 (10), Toruń 2017, s. 73.*

⁸⁵ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

⁸⁶ Skan dokumentu, zob. R. Górny, R. Jankowski, J. Zawadzki, *Życie rodziny szlacheckiej w dokumentach (katalog wystawy)*, Warszawa 2020, s. 55; *Życie rodziny szlacheckiej w dokumentach*. Wystawa wirtualna: https://agad.gov.pl/ARN/images/1_354_0_10_akta%20niesygnowane_0002.jpg [dostęp: 2021-03-15].

⁸⁷ *Jelita*

⁸⁸ *Żyła nerkowa całkowicie wypełniona kamieniem*

⁸⁹ *Przepona* (łac. diaphragma)

⁹⁰ *sina; niebieskawa*

⁹¹ *z lewej strony całkowicie zmartwiałe*

⁹² *opłucna*

10. *In pericardio*⁹³ krople wody nie było;
11. Tłustość na sercu okrutnie wielka;
12. *Ventriculi cordis totaliter consumpti nisi fibra remanserunt*⁹⁴;
13. *In multis partibus corporis*⁹⁵ extraordynaryjnie⁹⁶ tłustość wielka, *ponderosa et dura*⁹⁷;
14. W nogach ciało wewnątrz zdziurawione niby gębka bez najmniejszego znaku mięsa koloru niby ogórka albo harbuza rozerzniętego i *partes replete serositate*⁹⁸.

Mikołaj [Jan] Stetkiewicz⁹⁹ *med[icus doctor]*¹⁰⁰ *m[anu] p[ropria]*¹⁰¹
 J[oaannes] Jacobus Thuillier¹⁰²

Bibliografia

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

- Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi, sygn. 1518.
- Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dz. III, nr 36–38, 41, 43; dz. V, nr 3788/II, 16798/II; dz. VI, nr II-80a; dz. X: Dokumenty domów obcych. Papiery Sobieskich, akta niesygnowane; dz. XI, nr 146; dz. XXIX, nr 323; dz. „Rękopisy biblioteczne”, nr 87, 205.
- Zbiór z Muzeum Narodowego, sygn. 320.

Augustyniak U., *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2014.

⁹³ *W osierdziu*

⁹⁴ *Komory serca zupełnie zanikły, pozostały jedynie włókna*

⁹⁵ *W wielu częściach ciała*

⁹⁶ *ekstraordynaryjna — nadzwyczajna, wyjątkowa*

⁹⁷ *ciężka i dokuczliwa*

⁹⁸ *części wypełnione (nasączone) surowicą*

⁹⁹ Mikołaj Jan Stetkiewicz (Steckiewicz, Steczkiewicz), zob. S. Barącz, *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856, s. 288: „Steckiewicz Mikołaj Jan był filozofii i medycyny doktorem, człowiek pobożny, nie unoszący się dumą z wiadomości uzbieranych, ale składający niejako Bogu w ofierze talenta swoje, przez bogobojne i cnotliwe swe życie” we Lwowie. Popularnością cieszył się w całym województwie ruskim. S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy Polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r.*, Warszawa 1888, s. 480; B. Popiołek, *Kobiety świat*, s. 179, 199.

¹⁰⁰ Lekcja niepewna. Prawdopodobnie nazwa profesji: *mistrz lekarski*.

¹⁰¹ *ręką własną*

¹⁰² Jan Jakub (Jacques) Thuillier (Thuille, Thuiller, Tuille), zwany Jakubem Thwilem (zm. przed 22 II 1731 r.); lekarz Sieniawskich, ławnik, a od 1728 r. rajca lwowski. Z jego usług korzystała elita Rzeczypospolitej, łącznie z królem Augustem II. S. Kościński, *Słownik lekarzów polskich*, s. 515; *Źródła biograficzno-bibliograficzne do dziejów medycyny w dawnej Polsce*, zebrał F. Giedroyc, Warszawa 1911, s. 829; M. Kaprał, *Urzednicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku*, Toruń 2008, s. 170–171, 233; B. Popiołek, *Kobiety świat*, s. 142, 177, 184, 397; A. Słaby, *Rządząca oleszycka. Dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Kraków 2014, s. 238.

- Grzegorzewska S., *Pamiętnik o Maryi Wesslównie Królewiczowej Konstantowej Sobieskiej spisany ze wspomnień rodzinnych przez Sabinę z Gostkowskich Grzegorzewską*, wstęp i oprac. Z. Lewinówna, Warszawa 1965.
- Hieronima Floriana Radziwiłła diariusze i pisma różne*, oprac. i wstęp M. Brzezina, Warszawa 1998.
- Inwentarz Zamku Żółkiewskiego z r. 1726*, wyd. L. Finkel (odb. „Sprawozdania Komisji Hist. Sztuki Akademii Umiejętności”, t. 5), Kraków 1891.
- Jerzy książę Zbaraski 1574–1631. Szkic bibliograficzny — korespondencja*, oprac. A. Filipczak-Kocur, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2020.
- Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie*, red. W. Drelicharz, t. 1: *Ziemia lwowska dawnego województwa ruskiego*, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005.
- Luniński E., *Relacya księdza Skopowskiego o ostatnich chwilach Jana III [w:] Wspominki z dni historycznych kart kilka*, Warszawa 1910.
- O'Connor B., *Historia Polski*, tłum. W. Duży, T. Falkowski, P. Hanczewski, K. Pękacka-Falkowska, red. P. Hanczewski, Wilanów 2012.
- Relacje wojenne z pierwszych lat walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego oraz „Ogniem i Mieczem” (1648–1651)*, wyd. M. Nagielski, Warszawa 1999.
- Sarnecki K., *Pamiętniki z czasów Jana Sobieskiego. Diariusz i relacje z lat 1691–1696*, oprac. J. Woliński, Wrocław 1958.
- Źródła biograficzno-bibliograficzne do dziejów medycyny w dawnej Polsce*, zebrał F. Giedroyc, Warszawa 1911.

Opracowania

- Aftanazy R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. 7: *Województwo ruskie. Ziemia halicka i lwowska*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.
- Ariès Ph., *Człowiek i śmierć*, tłum. E. Bąkowska, Warszawa 1992.
- Augusiewicz S., *Śmierć Bogusława Radziwiłła — relacja o zdarzeniu i protokół sekcji zwłok z 1670 [w:] Z dziejów kultury czasów nowożytnych. Wybór tekstów źródłowych*, red. M. E. Kowalczyk, Toruń, 2009, s. 157–175.
- Augusiewicz S. [Аўгусевіч С.], *Смерць і пахаванне намесніка Пруцы Багуслава Радзівіла*, „Arche”, 6 (139), чэрвень 2015, с. 253–271.
- Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym*, wyd. 2 popr. i uzup. F.K. Martynowski, t. 2, Warszawa 1885.
- Barącz S., *Pamiętki miasta Żółkwi*, Lwów 1877.
- Barącz S., *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856.
- Czamańska I., *Wiśniowieccy. Monografia rodu*, Poznań 2007.
- Czapliński W., Długosz J., *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*, Warszawa 1976.
- Dumanowski J., A. Sikorski, *Sobieska z Wessłów Maria Józefa [w:] Polski słownik bibliograficzny*, t. 39, Warszawa-Kraków 2000, s. 476–479.
- Dworzaczek W., *Genealogia*, t. 2: *Tablice*, Warszawa 1959.
- Dz[iedzicki] L., *Żółkiew [w:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, t. 14, Warszawa 1895, s. 817.
- Forst de Battaglia O., *Jan Sobieski król Polski*, Warszawa 1983.

- Forst de Battaglia O., *Ze studjów genealogicznych nad epoką Jana III Sobieskiego*, „Miesięcznik Heraldyczny”, t. 12, 1933, s. 132–141.
- Gath I., *Deformowanie prawdy medyczno-historycznej o chorobie i śmierci króla Polski Jana III Sobieskiego*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, t. 80, 2017, s. 65–82.
- Gath I., *Medyczna historia Jana III i przemilczane fakty*, https://www.wilanow-palac.pl/medyczna_historia_jana_iii_i_przemilczane_fakty.html [dostęp: 2021-03-15].
- Giedroyć F., *Przyczynek do dziejów medycyny w Polsce. Ekspertyza lekarska w dawnych sądach polskich (do końca XVIII stulecia)*, Warszawa 1896.
- Glatman L., *Skon Jana III. Szkic historyczny [w:] Opowieści i wspominki historyczne. Serya I*, Kraków 1895.
- Górny R., Jankowski R., Zawadzki J., *Życie rodziny szlacheckiej w dokumentach (katalog wystawy)*, Warszawa 2020.
- Górny R., Położono przed nami lekarzami zwłoki najjaśniejszego króla — zaginiona kopia protokołu sekcji zwłok Jana III Sobieskiego, <https://www.facebook.com/notes/805228040267811/> [dostęp: 2021-03-15].
- Grabowska J., *Co zabiło słynnego Saladyna, pogromcę krzyżowców?*, „Gazeta Wyborcza”, 10 V 2018, s. 15: <http://wyborcza.pl/7,75400,23375172,co-zabilo-slynnego-saladyna-pogromce-krzyzowcow-i-zdobywce.html> [dostęp: 2021-03-15].
- Hanczewski P., *Bernard O'Connor (Connor) i jego The History of Poland [w:] B. O'Connor, Historia Polski*, Wilanów 2012, s. 11–44.
- Hanczewski P., Dość wysoki, z lekką nadwagą, http://www.wilanow-palac.pl/dosc_wysoki_z_lekka_nadwaga.html [dostęp: 2021-03-15].
- Jankowski R., *Suplika Józefa Weszela dyrektora archiwum i biblioteki w Nieświeżu skierowana do Michała Kazimierza Radziwiłła zw. „Rybeńko”*, „Archiwa — Kancelarie — Zbiory”, nr 8 (10), Toruń 2017, s. 67–79.
- Jankowski R., *Śmieć matki i bliskich Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” (1702–1762) w świetle jego diariusza*, „Miscellanea Historico-Archivistica”, t. 22, 2015, s. 203–218.
- Kapral M., *Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku*, Toruń 2008.
- Kersten A., *Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien [w:] Polski słownik biograficzny*, t. 19, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 638–643.
- Komaszyński M., *Maria Kazimiera d'Arquien Sobieska królowa Polski 1641–1716*, Kraków 1983.
- Korzon T., *Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, t. 1, Kraków 1898.
- Kośmiński S., *Słownik lekarzów polskich obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzy Polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych, dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do 1885 r.*, Warszawa 1888.
- Kuchowicz Z., *Człowiek polskiego baroku*, Łódź 1992.
- Kuchowicz Z., *Jeszcze o zdrowiu i niezdroziu magnatów XVII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 77, 1970, z. 2, s. 394–403.
- Kuchowicz Z., *Společne konsekwence postępującej degeneracji możnowładztwa polskiego w XVII–XVIII w.*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 76, 1969, z. 1, s. 21–43.
- Kuchowicz Z., *Wpływ odżywiania na stan zdrowotny społeczeństwa polskiego w XVIII wieku*, Łódź 1966.
- Kuchowicz Z., *Z dziejów zapadalności na dnę moczową (podagrę) w Polsce*, „Zdrowie Publiczne”, t. 81, 1970, nr 8, s. 761–768.

- Lengnich G., *Geschichte der Länder Preussen unter dem Könige August dem Zweyten*, Danzig 1745.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.
- Lewandowska D., *Lekarz na wagę złota*, http://www.wilanow-palac.pl/lekarz_na_wage_zlota.html [dostęp: 2021-03-15].
- Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1, cz. 1; t. 2, cz. 2, Warszawa 1807-1811.
- Niedźwiecki M., *Z przeszłości Żółkwi*, Lwów 1908.
- Nowakowski J., *Pamiętka odnowienia i poświęcenia kościoła żółkiewskiego dnia 12 września 1867*, Lwów 1868.
- Nowicki W., *Sekcja zwłok króla Jana III*, „Przegląd Lekarski”, t. 47, 1908, nr 41, s. 523-524; nr 42, s. 534-535; nr 43, s. 549-551.
- Nowosielska E., *Melancholia, szaleństwo i inne „choroby głowy” w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2021.
- Petrus J.T., *Kościół i klasztor Żółkwi*, Kraków 1994.
- Pietrzak J., *„Ciało umarłe większego wymaga opatrzania” — sekcja zwłok polskich królów i królowych od XVI do XVIII wieku w kontekście przygotowań do ceremonii pogrzebowej* [w:] *Śmierć, pogrzeb i upamiętnienie władców w dawnej Polsce*, red. H. Rajfura, P. Szwedo, B. Świadek, M. Walczak, P. Węcowski, Warszawa 2020.
- Popiołek B., *Kobięcy świat w czasach Augusta II. Studia nad mentalnością kobiet z kręgów szlacheckich*, Kraków 2018.
- Porazinski J., *Sobieski Aleksander Benedykt Stanisław* [w:] *Polski słownik bibliograficzny*, t. 39, Warszawa-Kraków 2000, s. 481-483.
- Porazinski J., *Sobieski Jakub Ludwik* [w:] *Polski słownik bibliograficzny*, t. 39, Warszawa-Kraków 2000, s. 490-496.
- Porazinski J., *Sobieski Konstanty Władysław* [w:] *Polski słownik bibliograficzny*, t. 39, Warszawa-Kraków 2000, s. 499-502.
- Rostworowski E., *Zdrowie i niezdrowie polskich magnatów XVI-XVIII wieku*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 76, 1969, z. 4, s. 865-887.
- Roszkowska W., *Konstanty Sobieski królewicz polski* [w:] *Studia z dziejów epoki Jana III Sobieskiego* [„Acta Universitatis Wratislaviensis”, No 726, Historia XLVII], red. K. Matwijowski, Wrocław 1984, s. 127-165.
- Roszkowska W., *Oława królewiczów Sobieskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Łódź 1984.
- Sikorski A., *Maria-Józefa z Wesslów żona królewicza Konstantego Sobieskiego*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, nowej serii t. 4 (15), 1999, s. 189-201.
- Siniarska-Czaplicka J., *Filigrany papierni położonych na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej od początku XVI do połowy XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969.
- Siniarska-Czaplicka J., *Katalog filigranów papierni polskich 1500-1800 r.*, Łódź 1983.
- Skrzypietz A., *Aleksander Benedykt Sobieski*, http://www.wilanow-palac.pl/aleksander_benedykt_sobieski.html [dostęp: 2021-03-15].
- Skrzypietz A., *Aleksander Benedykt Sobieski*, http://www.wilanow-palac.pl/aleksander_benedykt_sobieski.html [dostęp: 2021-03-15].
- Skrzypietz A., *Choroby królewicza Aleksandra Sobieskiego i porady lekarskie z nimi związane*, „Kronika Zamkowa”, seria nowa, 5 (71), 2018, s. 107-121.
- Skrzypietz A., *Jakub Sobieski*, Poznań 2015.

- Skrzypietz A., Konstanty Władysław Sobieski, http://www.wilanow-palac.pl/konstanty_wladyslaw_sobieski.html [dostęp: 2021-03-15].
- Skrzypietz A., *Królewscy synowie — Jakub, Aleksander i Konstanty Sobiescy*, Katowice 2011.
- Skrzypietz A., *Narodziny i śmierć dzieci w rodzinie Sobieskich* [w:] *Między barokiem a oświeceniem. Radość i troska dnia codziennego*, red. S. Achremczyk, Olsztyn 2006, s. 276–292.
- Słaby A., *Rządzicha oleszycka. Dwór Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej jako przykład patronatu kobiecego w czasach saskich*, Kraków 2014.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 2, Warszawa 1960.
- Sługocki L., *Sekcja zwłok króla Jana III Sobieskiego*, Łódź 2004.
- Sługocki L., *Zgon króla Jana III Sobieskiego. Ocena źródeł*, Łódź 2005.
- Sobieraj M., *Potomstwo Jana i Marii Kazimiery Sobieskich w świetle źródeł zakonnych*, „Roczniki Humanistyczne” (Historia), t. 34, z. 2, Lublin 1986, s. 429–434.
- Szpilczyński S., *Najprawdopodobniejsza przyczyna zgonu Jana III Sobieskiego*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka”, t. 35, 1980, nr 2, s. 330–336.
- Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej w XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992.
- Węglorz J., *Zdrowie, choroba i leczenie w społeczeństwie Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Toruń 2015.
- Widacka H., Bernard O’Connor — lekarz Jana III Sobieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/bernard_o_connor_lekarz_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15].
- Widacka H., Dolegliwości zdrowia Jana III Sobieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/dolegliwosci_zdrowotne_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15].
- Widacka H., Lekarze Jana III Sobieskiego, http://www.wilanow-palac.pl/lekarze_jana_iii_sobieskiego.html [dostęp: 2021-03-15].
- Widacka H., Zdrowie i niezdrobie królowej Marysienki, http://www.wilanow-palac.pl/zdrowie_i_niezdrowie_krolowej_marysienki.html [dostęp: 2021-03-15].
- W[ójcicki] K.W., *Sobieski* [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 23, Warszawa 1866, s. 755–757.
- Wójcik Z., *Jan Sobieski 1629–1696*, Warszawa 1983.
- Zedler J.H., *Grosses Universal Lexikon aller Wissenschaften und Künste...*, Bd. 38, Leipzig-Saale 1743.
- Ziembicki W., *Nieznana relacja o śmierci Jana III*, „Kwartalnik Historyczny”, t. 47, 1933, s. 214–219.
- Ziembicki W., *Zdrowie i niezdrobie Jana Sobieskiego. Studium historyczno-literackie* (odbitka z „Archiwum Historji i Filozofji Medycyny oraz Historji Nauk Przyrodniczych”), Poznań 1931.
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, t. 28, Poznań 1906.
- Życie rodziny szlacheckiej w dokumentach. Wystawa wirtualna: https://agad.gov.pl/ARN/images/1_354_0_10_akta%20niesygnowane_0002.jpg [dostęp: 2021-03-15].

Rafał Jankowski, Report from the autopsy of Prince Konstanty Władysław Sobieski in 1726

Summary

This article is devoted to the diseases (gout and chiragra) and autopsy of the remains of Prince Konstanty Władysław Sobieski (1680–1726). Polish magnates in the first half of the 18th century were generally in poor health. This is evident from the autopsy protocols. They are rare relics of the history of medicine in Poland. The most interesting ones describe autopsies of famous people. One of them was Konstanty Władysław Sobieski, who died on 22nd July 1726 at his castle in Żółkiew. Dating of the autopsy resolves doubts about the date of his death. Publication of Prince Sobieski's autopsy report will broaden the source base for historical medicine. It may constitute a valuable source in the discussion about the causes of degradation and eventual demise of the Sobieski magnate family.

Słowa kluczowe: Konstanty Władysław Sobieski, Sobiescy, choroby, sekcja zwłok

Keywords: Konstanty Władysław Sobieski, Sobieski family, diseases, autopsy